

УДК 94:330.322:332.021(438) "1918/1939"

Інна Кватира

КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ У РОЗВИТКУ ПОЛЬСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ (1918–1939 РР.)

У статті розглянуто роль і динаміку інвестиційної політики Польської держави у міжвоєнний період (1918–1939 рр.), висвітлено обсяги іноземних інвестицій у Польщу та їх вплив на економіку.

Ключові слова: державний сектор, іноземні інвестиції, інвестиційна діяльність, стабільність, приватні підприємства.

Важливим чинником впливу на підприємницьку діяльність суб'єктів господарювання та економіку країни є інвестиційна політика держави. Кінцевою метою інвестиційної політики держави є підйом економіки, підвищення ефективності виробництва і вирішення соціальних проблем.

Інвестиції зачіпають глибинні основи господарської діяльності, прискорюючи процес економічного зростання в цілому. У сучасних умовах вони виступають найважливішим засобом забезпечення умов виходу з економічної кризи, структурних зрушень в економіці, забезпечення технічного прогресу, підвищення якісних показників господарської діяльності.

Вивчення досвіду інвестиційної політики країн Європи в різний історичний період дають можливість сучасним українським економістам і політикам вирішувати актуальні завдання активізації інвестиційного процесу, як одного з найбільш дієвих механізмів перетворень економічної системи.

Розглянемо ключові аспекти інвестиційної політики Польщі у період після відновлення її незалежності у 1918 році і до 1939 року.

Інвестиційна політика держави формувалась основними напрямками: створення державного сектору в економіці, залучення іноземних інвестицій та створення засад для розвитку приватного підприємництва.

Формування державного сектору в економіці Другої Речі Посполитої розпочалося невдовзі після відродження її як суверенної держави. Першим кроком на цьому шляху стала націоналізація залізниць. Усунення з цієї транспортної сфери приватних структур, які діяли на колишніх австрійських та німецьких територіях і в різний спосіб залежали від іноземних держав, перетворило залізницю в найбільш націоналізовану власність. Серед факторів які призвели до формування державного сектору економіки, сучасні вчені називають: слабкість національного капіталу та намагання держави знайти противагу надмірній концентрації приватного капіталу в окремих галузях виробництва.

До 1922 року державний бюджет складали доходи і видатки підприємств та організацій, а вже з 1923 року вирішено виокремити державні підприємства з адміністративного бюджету і створити окремий новий підрозділ. Причиною такого рішення було намагання підвищити рентабельність підприємств і припинити дотації не рентабельним. З 1924 року в структурі бюджету було передбачено три розділи: а – адміністрація, в – підприємства, с – фінансова монополія. Такий порядок утримувався до 1939 року.

Зміна структури бюджету не мала значного впливу на збільшення самостійності державних підприємств. Винятком можна вважати хіба що

Державний завод азотних сполук, якому було надано особливий статус і певну свободу економічної діяльності.

Євгеніуш Квятковський будучи міністром промисловості і торгівлі, трактував комерціалізацію підприємств як важливе завдання перебудови економіки. В 1927 році видано розпорядження президента “Про виділення з державної адміністрації підприємств гірничодобувної галузі й торгівлі, а також про їх комерціалізацію” [3, с. 302].

Як писав польський економіст Ю. Голембйовский: “Той правовий акт, на противагу попереднім, вносив ряд нових елементів до організаційної структури і фінансових засад державних підприємств.[...] Виділені з державної адміністрації підприємства управлялися тільки за принципами ринкової економіки. Це означало, що вони підлягали, як і приватні підприємства, до внесення в торгові реєстри і з моменту реєстрації могли розпочати свою діяльність як самостійна юридична особа. [...] Підприємство могло бути боржником або кредитором державної казни. Відокремлені підприємства залишалися власниками майна, яке складалося з нерухомості і рухомості. Майно рухоме було передане державою у власність підприємства, натомість нерухомість лишалась надалі у власності держави і лише надавалась у користування. Комерціалізовані підприємства не могли проводити обміни чи продажі нерухомого майна без згоди Сейму” [2, с. 45]. Згоди міністерських чиновників вимагали і при вступі у синдикат чи картель, а також при укладенні договорів з приватними підприємствами. Комерціалізовані державні підприємства сплачували податки (за винятком майнового) і були зобов’язані відраховувати в державний бюджет частину прибутків. Керівниками підприємств були і ті, що походили з державної номенклатури відповідних міністерств: адміністраційна рада, дирекція, ревізійна комісія. Крім цього, діяли так звані “делігації міністерств”. У тому ж розпорядженні президента був список державних підприємств, які підлягали комерціалізації.

Окрім комерціалізованих підприємств, були і підприємства державної власності. З промислових підприємств до цієї групи належали: Державний Монетний Двір, Державне видавництво шкільних підручників, Державне підприємство обробки дорогоцінних металів, Державні підприємства переробки м’яса. Вони відрізнялися від комерціалізованих тим, що не мали юридичної незалежності, власного майна, і не могли самостійно здійснювати кредитування. Працівникам цих підприємств було надано статус державних службовців [3, с. 141].

У 1932 році було завершено комерціалізацію державних монополій, які до того часу управлялись безпосередньо через міністра фінансів. На відміну від інших комерціалізованих підприємств, ці отримали у власність як рухоме, так і нерухоме майно. У період загальної кризи (1929–1935 рр.) припинились організаційні зміни, які полягали у відокремленні підприємств від держави або приєднанні їх.

У 1938–1939 рр. з ініціативи уряду створено нові державні підприємства: металургійний алюмінієвий завод в Стальовій Волі, підприємства оборонної промисловості в СОР. За оцінками економістів, державні підприємства або підприємства з часткою державного капіталу виробляли від 25% до 30% загальної вартості промислової продукції і приносили в державну казну майже 400 млн злотих щорічно. Найбільші державні інвестиції були спрямовані на найважливіші галузі економіки міжвоєнної Польщі: гірничодобувну та металургійну. Крім цих галузей, в яких роль держави була домінуюча, уряд повністю, або майже повністю, контролював авіаційне виробництво, автомобільне, телетехнічне, виробництво зброї.

Формування державного сектору в Польщі сприяло здобуттю ним вагомих позицій у національній економіці. Це очевидно, якщо врахувати той факт, що в окремих галузях частка участі держави в підприємствах становила 90–100 % [8, с. 146].

Нестача вітчизняних капіталів змушувала до пошуків і залучення іноземних інвесторів, які прагнули інвестувати в Польщу. Іноземні капітали розподілялись як на державні цілі (покриття дефіциту бюджету, стабілізації валюти та інвестицій), так і на приватні сфери господарства. Кошти для уряду надходили у формі позик, які були взяті під гарантії державного майна і його доходів.

У 1927 році уряд зміг отримати іноземних позик на суму 62 млн доларів і 3 млн фунтів. Головною метою таких дій уряду було збільшення забезпечення злого, в результаті чого вдалось би переконати потенційних інвесторів у доцільності і безпечності капіталовкладень у польське національне господарство. Міжнародні кредитори погодились надати, так звану, “стабілізаційну позику” за умови проведення в Польщі розробленого міжнародними експертами трирічного плану фінансової стабілізації (з 1927 по 1930 роки). Цей план мав на меті врегулювати податкові, митні, бюджетні та валютні питання тощо. Ще однією умовою надання цього кредиту було здійснення в жовтні 1927 року поступової стабілізації злого [5, с. 96].

У цей час у Польщу надходили і короткотермінові кредити. Держава, зважившись на стабілізаційний кредит, практично потребувала його тільки для того, щоб отримати довіру міжнародних інвесторів. Такі заходи не дали належного ефекту, оскільки великі інвестори і надалі не були зацікавлені в довготермінових інвестиціях в Польщу. Вони були схильні до збільшення квот короткотермінових позик, що не могло забезпечити фінансування серйозних інвестицій.

Приватні підприємства Польщі також прагнули знайти іноземних капіталовкладників. Надходження відбувалися трьома шляхами. Закордонні капіталісти або купували акції польських підприємств, або виділяли їм кредити (в основному короткотермінові), або будували власні підприємства. Перший спосіб надходження капіталу залежав від частки в акційному капіталі і полягав у передачі у власність або у співвласність контрольного пакету акцій підприємства. Це було досить ризиковано, адже у випадку виникнення труднощів, фірмі, важко було б відшукати охочих придбати акції підприємства, якщо знизиться їх біржовий курс. Другий спосіб робив менш залежним підприємство і гарантував легше повернення вкладеного капіталу. Третій спосіб, який полягав у будівництві власного підприємства, вважався найбільш ризикованим для інвесторів, тому дуже рідко реалізовувався [4, с. 92].

Процес іноземних інвестицій активізувався в період з 1926 по 1929 рр., коли частка іноземних капіталів в акційних зросла від 21 % до 33 % . В цей час іноземці практично не будували своїх підприємств, а переважно викупували акції вже існуючих. Багато нових іноземних власників при цьому намагалися максимізувати вигоду і вивезти з Польщі кошти, обмежуючи затрати на інвестиції, ремонти, заробітну плату та ін. В результаті, вплив капіталів, що обслуговували інвестиції, був значно більший, ніж їх надходження [3, с. 152].

Залежними від іноземних капіталів були приватні банки, інституції майнового страхування, електростанції, газопроводи, водогони, нафтова промисловість і металургія. У цих галузях частка іноземного капіталу становила понад 40 % (в деяких з них цей показник сягав 77 %). Найбільшими частками володіли французи, німці, а в кінці 20-х років – американці. Американський капітал на деяких підприємствах насправді репрезентував інтереси німців, які тільки фіктивно передавали американцям контрольні пакети акцій. Польські підприємства були залежними від іноземного капіталу також через кредитну

систему. Така форма залежності відіграла більшу роль ніж частка в акціонерних капіталах [4, с. 93].

Польща була державою з низьким рівнем капіталізації, а вітчизняні підприємці не розпоряджалася значними фінансовими ресурсами, тому кожен наступний уряд вважав, що для забезпечення поступлень в економіку держави необхідним є заохочення іноземних інвесторів до здійснення інвестиційної діяльності в Польщі. Цю концепцію підтримували всі уряди, навіть в період кризи. Тому, наприклад, не запроваджувалося девізових обмежень, бо це як відомо, зменшило б обсяги надходження іноземних капіталів для здійснення вкладень в державі. Єдиними були уряди і у намаганні за будь-яку ціну втримати паритет злого відносно до золота, що гарантувало б іноземним інвесторам повернення вкладених коштів.

Уряд шукав кредитів на покриття потреб держави, які не можна було покрити за рахунок бюджету, оскільки в 1930–1931 рр. знову виник дефіцит бюджету. Серед найбільш значущих: кредит від шведсько-американської групи, яка орендувала з 1925 року Державну сірникову монополію, отримано в сумі майже 32 млн доларів США та позику у Франції для часткового фінансування будівництва залізничної лінії з Сілезії до Гдині [6, с. 112].

Ситуація з приватними підприємствами була ще складнішою. Приватний капітал в роки кризи намагався якомога швидше повернути раніше вкладені капітали і не поспішав здійснювати нових інвестицій з кількох причин. По-перше, через труднощі, які переживав весь капіталістичний світ, іноземні кредитні центри намагалися максимально мобілізувати необхідні грошові нагромадження, повертаючи їх з держав, в яких кредитори мали свій інтерес (такою державою була Польща). По-друге, через ускладнення міжнародного становища в зв'язку з приходом до влади в Німеччині Адольфа Гітлера в 1933 році. Інвестори побоювалися нестабільного положення Польщі, що могло стати небезпечним для їх капіталів, вкладених в цю країну. По-третє, іноземні фірми добре знаючи економічну і фінансову ситуацію Польщі і зважаючи на можливість девізових обмежень, намагались повернути капітали, доки такі обмеження ще не були запроваджені.

Інвестування іноземного капіталу в 30-ті роки здійснювалось двома шляхами: шляхом купівлі акцій підприємств та отримання своєї частки в акційному капіталі або польським фірмам надавались кредити, (переважно короткотривалі), що поновлювались через кілька місяців. В 1932 році частка іноземних капіталів в акційному капіталі становила 1712 млн злотих, а кредити, надані підприємствам, – 2384 млн злотих [4, с. 119].

У період кризи вилучення акційного капіталу утруднювалось необхідністю продавати акції, курс яких впав на 80 %, у порівнянні з передкризовим періодом. Тому іноземні вкладники, не бажаючи втратити кошти і нести збитки, не продавали своїх акцій. Це ставило підприємства і банки в надзвичайно складну ситуацію. Через зменшення доходів вони не могли фінансувати повернення позик. Іноземні ж вкладники в цій ситуації домагалися передачі їм частини акцій підприємств неплатоспроможних і підприємств-боржників. Класичним прикладом таких дій стало перехоплення посередниками Комерційного банку Італії акцій одного з найбільших польських текстильних підприємств І. К. Познанського в Лодзі. Таких прикладів було дуже багато, що пояснюється збільшенням у роки кризи частки іноземних капіталів в акційних капіталах підприємств Польщі [6, с. 116].

У 1935 р., у порівнянні з 1929 р., частка іноземного капіталу в акційних спілках зросла з 33% до 44%. Найбільшу частку іноземний капітал мав у нафтовій промисловості – (87 % акцій), електростанціях, газових підприємствах і водокачках – (81 %), гірничо-металургійній промисловості – (71 %), хімічній –

60 %) [330, с.120]. У середині 30-х років найбільшого значення набули: французький капітал частка якого становила 25 % всього іноземного капіталу, американський – 22 %, німецький – 19 %. Меншою мірою були задіяні капітали бельгійський, швейцарський, англійський (від 5 до 10%), найменші інвестиції Австрії, Голландії, Швеції, Чехословаччини (менше 5 %) [6, с. 98].

Як зазначалося раніше, в період великої кризи іноземні вкладники почали поспішно вилучати капітали з Польщі. Відпливали за кордон і прибутки отримані в Польщі. Загалом за 1930–1935 рр. через вилучення вкладених капіталів і прибутків було вивезено на суму 2600 млн злотих, тоді як весь інвестований капітал оцінювався в 4100 млн злотих. В результаті, відбувся раптовий відплив девіз і золота з Банку Польського, так як іноземні інвестори вимінювали злоті на валюту. Стан золотого резерву зменшився відповідно до офіційних даних (з 1929 р. по 1935 р.) з 700 млн злотих до 444 млн злотих, іноземних валют і цінних паперів – з 526 млн злотих до 27 млн злотих (це було на 35 % і 95 % менше). Реальне зменшення золотого резерву було ще більшим (майже на 200 млн злотих), оскільки Центральний Банк взяв у Франції кредит під заставу свого золота і до моменту сплати боргу не міг ним розпоряджатися. Таким чином, вилучення коштів іноземними вкладниками загрожувало стабільності злотого [4, с. 122].

Внаслідок здійснення урядом політики спрямованої на надання переваги і привілеїв іноземним капіталам, що було зроблено з метою стримування процесу вилучення фінансових засобів з Польщі, постала проблема пошуку іноземних валют для сплати за іноземними зобов'язаннями. Єдиним реальним джерелом надходжень девіз до країни ставала міжнародна торгівля. Державна влада робила все можливе, щоб торговий баланс Польщі був позитивним. Це вимагало великих затрат і капіталовкладень. Кожна з держав, на які вплинула криза, намагалась збільшити експорт і обмежити імпорт. Додатковий вивіз створював сприятливі умови для кращого використання можливостей промисловості й сільського господарства, а також давав змогу збільшити зайнятість робітників у виробництві.

Польща так само, щоб реалізувати власну програму отримання надлишку в торговому обороті, намагалася діяти як в напрямку активізації експорту, так і в напрямку обмеження імпорту. Підпорядкування торгової політики потребам іноземного капіталу було, як з'ясувалось, помилковим. Можна зробити висновок, що найбільше іноземні капітали інвестували в польську економіку в період стабільності і вигідної економічної кон'юнктури. Це свідчить про те що іноземні інвестори дуже помірковано і виважено ставились до участі в польській промисловості. Іноземний капітал, який все-таки потрапляв у Польщу носив, як правило, спекулятивний характер і вдало використовував економічну та політичну нестабільність в державі.

У 1935 році, коли польська економіка почала виходити з кризи, на посаду віце-прем'єра з економічних справ і міністром фінансів було призначено Євгеніуша Квятковського, роль якого в формуванні державної інвестиційної політики важко переоцінити (До слова уродженця Тернопільщини, села Чернихівці Збаразького району). Він представив основні принципи нової економічної політики, був автором і координатором проекту створення Центрального промислового округу [1, с. 115]. Перш за все, він стверджував, що Польща повинна прагнути до швидкого розвитку промисловості і поступово стати промислово-аграрною. В той час ця теза не мала підтримки серед широких мас суспільства, яке вважало, що Польща може бути переважно аграрною країною.

Концепцію Польщі як аграрної держави підтримували і впливові групи іноземних капіталістів, які хотіли щоб Польща залишалася ринком збуту для їх

промислових товарів. Квятковський обґрунтував свою позицію таким чином: по-перше, потребами обороноздатності, по-друге, необхідністю створення нових робочих місць, і по-третє, потребою осучаснення країни, в тому числі і села, чого без сильної, динамічної промисловості здійснити було неможливо. Він також вважав, що для пришвидшення промислового розвитку необхідно здійснювати широку інвестиційну діяльність. Така політика називалася політикою “накручування кон’юнктури і була реалізована в багатьох країнах” [7, с. 268].

Основною проблемою стало визначення напрямків інвестування і відшукування на ці цілі необхідних коштів. Квятковський визнавав, що всі виступають за потребу розвитку, перш за все військової промисловості. Так як розбудова військової промисловості сприяла розвитку і модернізації технічно застарілої польської армії так і всієї промисловості без поглиблення конкуренції на ринку.

З метою заохочення до інвестування польських приватних сфер була впроваджена система інвестиційних пільг для осіб і приватних фірм, які здійснюють інвестиції в окреслених урядом напрямках. Ці пільги полягали в зниженні податків, першочерговості кредитування, виділенні державних замовлень на частину продукції, а також звільненні від деяких платежів. Однак такі дії не дали очікуваних результатів. Приватні капіталісти побоювалися нових інвестицій, а вітчизняні вільні капітали дуже часто зберігали закордоном. Побоювання ці були пов’язані з погіршенням міжнародної ситуації, а також з ростом тоталітарних тенденцій в урядових колах. Остання причина була особливо небезпечною для приватного капіталу, як загроза його економічній свободі. Через те, що приватний капітал не підтримав ідей інвестиційної діяльності, уряд вирішив сам здійснювати її. В такому стані політика “накручування кон’юнктури” призводила до розвитку тенденцій етатизму. Це означало, що держава сама стає інвестором і сама знаходить кошти на фінансування будівництва і створення нових промислових підприємств, а тим самим росло її значення як виробника і роботодавця.

Польський приватний капітал, представлений, в той час, “Центральним союзом польської промисловості, торгівлі, фінансів” (“Левітаном”), спочатку критично оцінював інвестиційну політику уряду. Але коли державне втручання сприяло покращенню кон’юнктури в 1936–1939 рр., з чого незаперечно користь мали і приватні підприємці, оцінки діяльності уряду змінились на позитивні.

Основними досягненнями економічної політики Другої республіки можна вважати: стандартизацію залізниць, будівництво вугільної магістралі Сілезія-Гдиня, будівництво порту і судноверфі в Гдині, створення Центрального промислового округу та будівництво багатьох інших заводів і підприємств. Частка ВВП що вироблявся у промисловості зросла з 32% у 1929 році до 50% в 1939 [1, с. 119].

Отже, уряд Польщі обрав стабілізуючу інвестиційну політику з метою виведення економіки держави з кризи. Інвестиційна політика уряду Польщі у міжвоєнний період була спрямована на створення якнайкращих умов для залучення іноземного капіталу, сприятливих умов для розвитку власних приватних підприємств так і на формування державного сектору в економіці.

Список використаних джерел

1. *Winiarski B. Między dwiema wojnami / Bolesław Winiarski: Polityka gospodarcza. – Wyd. 3. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008. – 584 s.*
2. *Gołębowski J. Podstawy organizacyjno-prawne sektora państwowego w Polsce międzywojennej: Materaly z Konferencji w Ministerstwie Przekształceń Własnościowych / Gołębowski J. – Warszawa, 1991. – S.45.*
3. *Jeziński A. Historia Gospodarcza Polski / Andrzej Jeziński, Cecylia Leszczyńska. – Warszawa: Key Text, 1999. – 560 s.*
4. *Kaliński J. Gospodarka Polski w XX wieku / Kaliński J., Landau Z. – Warszawa: Polske Wydawnictwo Ekonomiczne, 2003. – 409 s.*
5. *Landau Z. Gospodarka Polski międzywojennej. – [T. IV]: Lata interwencjonizmu państwowego 1936–1939 / Landau Z., Tomaszewski J. – Warszawa, 1989. – 549 s.*

6. Landau Z. Polske zagraniczne pożyczki państwowe (1918–1926) / Zbigniew Landau. – Warszawa, 1961. – 299 s. 7. Richard M. Watt. Gorzka chwala. Polska i jej los (1918–1939). – Warszawa: A. M. F. Plus Grup Sp. z o. o., 2005. – 448 s. 8. Василевский А. Народ и государство в период кризиса [Текст] / Анжей Василевский // Нева. – 1987. – № 10. – С. 136–157.

Инна Кватыра

**КЛЮЧЕВЫЕ АСПЕКТЫ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ В РАЗВИТИИ
ПОЛЬСКОЙ ЭКОНОМИКИ МЕЖВОЕННОГО ПЕРИОДА (1918–1939 ГГ.)**

В статье рассмотрены роль и динамика инвестиционной политики Польского государства в межвоенный период (1918–1939 гг.), освещены объемы иностранных инвестиций в Польшу и их влияние на экономику.

Ключевые слова: государственный сектор, иностранные инвестиции, инвестиционная деятельность, стабильность, частные предприятия.

Inna Kvatyra

**KEY ASPECTS OF INVESTMENT POLICY IN THE DEVELOPMENT
OF THE POLISH ECONOMY IN THE INTERWAR PERIOD (1918–1939)**

The article considers the role and dynamics of the investment policy of the Polish state in the interwar period (1918–1939), highlights the volume of foreign investments into Poland and their influence on the economy.

Key words: government sector, foreign investments, investment activity, stability, private enterprises.